

Hyrje

1. Çfarë mendohet me «të folurit»?

Përveç të shkruarit, të folurit është fusha e dytë e madhe e përdorimit të gjuhës. (Në fakt, edhe e para: si në historinë e njerëzimit, ashtu edhe në atë të pothuajse të gjithë individëve, teknikat e kulturës së të shkruarit dhe të lexuarit paraqiten vetëm pas një periudhe të gjatë të komunikimit thjesht me gojë.)

Gojëtaria i përfshin të dy aspektet e të dëgjuarit dhe të folurit. Me këtë adresohen fusha përvetësuese (të dëgjuarit / të kuptuarit e së dëgjuarës), dhe fusha prodhuese (të folurit) në komunikimin gojor. Në veçanti, me këtë edhe është sinjalizuar se përkrahja e të dëgjuarit luan rol të barabartë dhe të rëndësishëm, kur bëhet fjalë për zhvillimin e kompetencave komunikuese.

Puna në fushën e të folurit duhet të zbatohet rregullat e veta, por nuk rrjedh veçmas nga përkrahja e të shkruarit. Përkundrazi, të dyja këto fusha të mëdha gjenden me njëra-tjetrën në një marrëdhënie që mund të përshkruhet si qarkuese: Ajo që është ushtruar në fushën e të shprehurit me gojë, i hyn në shërbim pastaj të të shkruarit dhe, anasjelltas, të shkruarit e zhvilluar ndikon në diferencimin e të shprehurit me gojë.

Tek karakteristikat e veçanta të përdorimit të gjuhës së folur përfshihen pikat e mëposhtme, të cilat janë me rëndësi edhe për punën në shkollë:

- Në situatat e komunikimit me gojë, bashkëbiseduesit /et gjenden zakonisht në të njëjtën kohë dhe në të njëjtin vend. Me këtë është i mundur përdorimi i mjeteve mimike, i gjesteve dhe shenjave joverbale, të situatës (p.sh., të dhëna për një person në afërsi ose për qiellin me re). Këto mjete ndihmojnë për të mbështetur mirëkuptimin, i cili është i arsyeshëm dhe funksional kundrejt «shpejtësisë» së komunikimit gojor. Në situatat e të shkruarit, në të cilat hapat «të shkruarit» dhe «të lexuarit» zhvillohen në kohë të ndryshme dhe që, nëpërmjet përpunimit dhe rileximit, mund edhe të përsëriten, kjo është krejt ndryshe. (Një pozitë të veçantë, në të cilën nuk do të hyjmë këtu, marrin bisedat telefonike apo shkëmbimet me shkrim.)

- Në aspektin gjuhësor, të folurit i ndjek rregullat e veta, të cilat ndryshojnë nga ato të gjuhës së shkruar. Kështu fjalitë e paplota, ndërprerjet e fjalive, përsëritjet, ndryshimi përzgjedhës gjuhësor (për shembull, nga gjuha e parë në gjuhën e shkollës ose nga gjuha standarde në dialekt), kërcime asociuese etj., janë normale dhe nuk pengojnë në bisedat e përditshme ose vetëm në raste të jashtëzakonshme. Në rastin e të folurit «të kulturuar», si për shembull në një referat në shkollë, vlejné normat e rrepta të drejtuara më shumë në të shkruarit. Por, edhe këtu, patjetër do të ishte gabim të kërkohet nga nxënësit/et që ata të flasin pothuajse «si libër.» Megjithatë, kjo nuk do të thotë që duhet të heqim dorë nga situatat e trajnimit, në të cilat ushtrohet qëllimisht një stil i pastër me gojë dhe i cili duhet të praktikohet në kontekste motivuese (prezantim skenik, referat etj).

2. Përkrahja e të folurit – dhe çfarë do të thotë kjo për MGJP

Të folurit luan rol të rëndësishëm në mësimin e gjuhës; kjo vlen gjithashtu edhe për mësimin në gjuhën e pre-jardhjes. Rëndësia e këtij roli është e dukshme tashmë në faktin se (sidomos në klasat e ulëta), shumica e komunikimit në klasë bëhet gojarisht. Kushdo që dëshiron të marrë pjesë në jetën e shkollës, duhet, në njërin anë, të dëgjojë dhe të dëgjuarit të mund ta kuptojë, porse, në anën tjetër, ai duhet të ketë aftësi të ndryshme prodhuese në fushën e gojëtarisë. Pozicionin e lartë të të folurit e tregon gjithashtu kjo pasqyrë e përgjithshme e shkathtësive gjuhësore dhe e fushave të mbështetjes:

	Aftësitë perceptuese	Aftësitë produktive
Të folurit: shkathtësitë parësore, «të lindura»	Të dëgjuarit (të kuptuarit e të dëgjuarit)	Të folurit
Të shkruarit: teknikat kulturore dytësore të mësuara	Të lexuarit (Të kuptuarit e të lexuarit)	Të shkruarit

Për të mbështetur të dy fushat e mëdha, të folurit dhe të shkruarit, do të duhej të përmendet edhe përvetësimi i leksikut dhe i gramatikës, i cili ndodh në «mënyrë natyrore» dhe të pakontrolluar, e nga ana tjetër duhet të mbështetet dhe të zgjerohet në shkollë.

Formimi i kulturës së teknikave në të shkruar dhe në të lexuar kërkon, në shumicën e rasteve, aftësi të zhvilluara të gojëtarisë, në fushat e të dëgjuarit dhe të folurit. Shumica e fëmijëve, në fillim të shkollimit, sjell në këtë drejtim aftësi të mira, të paktën për sa i përket mënyrës së të folurit të përditshëm. Megjithatë, fakti se mësimi i gjuhës në shkollë ka një gamë të tërë të detyrave të zhvillimit në fushën e të folurit është i dukshëm. Me këto përparësi të këtij drejtimi (didaktika e të folurit, të treguarit, prezantimi etj) merret kreu 4a «Qëllimet dhe fushat e punës në lëmin e të folurit». Këto përparësi janë, gjithashtu, të rëndësishme edhe për MGJP dhe formojnë bazën e klasifikimit të propozimeve mësimore në pjesën praktike të kësaj fletoreje.

Veç kësaj, ka edhe disa veçori të përkrahjes së të shprehurit me gojë në MGJP në fushën e fonetikës, leksikut dhe sintaksës, me të cilat ne do të merremi në mënyrë posaçme që më parë. Shkaku i saj është ndodhja pranë e pranë e dialekteve dhe gjuhës standarde në shumë gjuhë dhe fakti se shumë nxënës/e gjuhën e tyre të parë nga shtëpia prindërore e njohin pothuajse vetëm në një variant dialektor. Për MGJP, ku pjesë e qëllimeve të tij është mësimi i gjuhës standarde, dalin këto detyra dhe fusha pune, si vijon:

a) Hyrje e kujdesshme në inventarin e fonemave të gjuhës së parë

Këtu përfshihet vetëdija e qartë dhe trajnimi akustik sidomos për ata tinguj të gjuhës standarde, të cilët eventualisht ndoshta janë të panjohur nga dialekti ose nuk dallohen. Një shembull: Në gjuhët e sllavëve të jugut, tingujt (gjegjësisht fonemat) <tsch> dhe <tch> (si në «Hütchen») dallohen; për të parën qëndron <č>, për tch <č̣>. Në shqip i njëjti dallim është me grafemën <ç> dhe <q>. Në disa dialekte ky dallim (i cili është i vështirë për të huajt), bëhet pak ose fare. Kjo do të thotë se këtu janë të nevojshme ushtrimet e veçanta në të dëgjuarit dhe të folurit. Qëllimi është për të stërvitur veshin e fëmijëve, pasi këto dallime janë me të vërtetë të rëndësishme edhe për drejtshkrimin. Pa këto ushtrime përkatëse nxënësit do të bënin në tekstet e tyre gjithnjë gabime, të cilat rezultojnë nga mungesa e këtij dallimi. (Një shembull nga mësimi gjermanisht janë mënyrat e të shkruarit të fëmijët si «Kese» und «Mädchen» në vend të «Käse» und «Mädchen», të cilët dallimin mes <ä> dhe <e> të gjatë nuk e kanë kuptuar.) Ushtrimet akustike të dallimit (të cilat fëmijët tashmë i dinë nga mësimi i rregullt) mund të kryhen lehtë; shih. sugjerimet në nr. 1 në pjesën praktike. Një kontekst veçanërisht të përshtatshëm për këtë ofron mësimi i shkronjave përkatëse në klasën e parë apo të dytë.

b) Puna në leksik

Një fushë gjuhësore për fonemat dhe grafemat qëndron te fjalët. Përsëri, mund të ketë dallime të shumta mes versionit standard dhe dialekteve të gjuhës së parë, por edhe mes dialekteve të ndryshme.

Këto duhet të diskutohen dhe, nëse është e mundur, edhe paraqiten në një hartë; këtu qëndrojnë mundësi të vlefshme për njohje dhe reflektim të gjuhës amtare në të gjitha aspektet e saj. Përveç kësaj, natyrisht, duhet të mësohen gradualisht dhe të ushtrohen me kujdes nocionet e gjuhës standarde. Ndoshta nxënësit/et marrin për këtë një fletore të vogël, në të cilën ata shkruajnë fjalët dhe frazat, formojnë dhe fjali, së pari me gojë, pastaj eventualisht edhe me shkrim. Puna në leksik, për të cilën bëhet fjalë këtu, paraqet një fushë të rëndësishme të përkrahjes gjuhësore në MGJP dhe për këtë duhet të ketë një përkujdesje shumë të ndërgjegjshme. Arsyeja është e qartë: shumë fëmijë dhe të rinj, që rriten në migrim, e zotërojnë gjuhën e tyre të parë në mënyrë të kufizuar, d.m.th., të kufizuar në fjalorin e përditshëm familjar, me përdorimin gojor dhe në dialekt. Që shumë prej tyre ndihen më të fortë në gjuhën e shkollës të vendit pritës, nuk është çudi, ngase ata përkrahen çdo ditë dhe në mënyrë sistematike në këtë. MGJP përbën një institucion qendror (dhe, për fëmijët nga familjet më pak të arsimuara, pothuaj të vetmin), kur është fjala për qëllimin e rëndësishëm për ta vënë edhe gjuhën e parë në shfrytëzim të përdorimit me kërkesa të larta. Të shprehurit me gojë – të kuptuarit e asaj që dëgjohet dhe të folurit personal – luan një rol, rëndësia e të cilit nuk mund të nënvlerësohet. Kjo lejon takime dhe eksperimente me aspektet e reja të përdorimit të gjuhës, të cilat të shumtën e herës janë të thjeshta dhe më të kapshme, sesa ato të fushës së shkruar. Marrëveshjet mësimore të pasqyruara dhe të planifikuara mirë në fushën e të folurit edhe këtu janë me vlerë të lartë, kur bëhet fjalë për qëllimin e përvetësimi të aftësive të mira në gjuhën e parë.

c) Mjetet e zgjeruara të të folurit dhe sintaksa

Puna në leksik, e cila është e kufizuar vetëm në fjalë, arrin pak. Tashmë janë përmendur shprehjet frazeologjike, të cilat gjithashtu përfshihen vetkuptueshëm në fjalorin e çdo gjuhe. Ato gjithashtu duhet të bëhen të qarta, të mbahen mend dhe të ushtrohen shumë herë dhe të zbatohen, në mënyrë që të kalojnë në shfrytëzim aktiv të nxënësve/eve. Si mbështetje metodike kuptimplote është dëshmuar shpesh që kjo, së pari, të bëhet gojarisht dhe, më pas, me shkrim. E njëjta gjë vlen edhe për të dy llojet e mëposhtme të grupeve të fjalëve, gjegjësisht mjeteve të të folurit:

1. I ashtuquajturi «chunks» që do të thotë shprehje ose fraza të tilla si «Unë do të doja ...», «A mund t'ju lutem ...», «A mund të më ... ju lutem» etj., «chunks» janë me vlerë të lartë praktike në situata të komunikimit të lehtë formal të përditshmërisë. Që fëmijët t'i dinë mirë këto edhe në variantin standard të gjuhës së tyre të parë, është një nga parakushtet për zotërimin e tyre. Për ushtrime janë të përshtatshme situatat në formë të lojës si p.sh. luajtja e roleve.

2. Si mjet i të shprehurit me përdorim veçanërisht të lartë duhet të jenë në shfrytëzim edhe një mori shprehjesh frazeologjike, të cilat do të përdoren vazhdimisht tek situatat e diskutimeve, në prezantimet e shkurtra etj. Mbështetur në fushën e «diskutimeve» këtu përfshihen shprehje, gjegjësisht pjesë të fjalive të tilla, si: «Sipas mendimit tim, kjo është kështu që ...», «Këtu unë kam mendim tjetër», «Unë pajtohem plotësisht / nuk pajtohem aspak», «Kjo është në thelb e vërtetë, por ...» etj. Mjete të tilla të të folurit duhet, së pari, të përmbliidhen bashkë me nxënësit/et. Këtu, mbështetja në gjuhën e shkollës mund të jetë shumë e dobishme për shkak se nga kjo fushë janë sigurisht tashmë të njohura shumë gjëra. Më pas, këto mjete të të folurit duhet të regjistrohen në formë të shkruar dhe të ushtrohen gjerësisht. Në doracakun «Bazat dhe arsyet» mund të gjenden në Kap. 7 B4 fotografi nga MGJP spanjisht në Londër, të cilat tregojnë vizualizimin e mjeteve të thjeshta të të folurit, të cilat japin ndihmesë të çmuar në zgjerimin e aftësive në gjuhën e parë. Në pjesën praktike, nr. 12, tregon se si mund të përkrahën nxënësit/et, duke ua dhënë atyre pjesët e ndërtimit të fjalive, se si gjatë bisedës duhet t'i referohen njëri-tjetrit në mënyrë që të forcojnë koherencën e diskutimit.

Me etapën e ardhshme më të lartë të gjuhës – gramatikën me fushat e saj të pjesshme morfologjinë dhe sintaksën, gërshetohen kërkesa të ndryshme, sipas gjuhës amtare dhe varësisht nga dallimet e dialektit dhe të gjuhës standarde. Nxënësit/et kosovarë, ndër të tjera, këtu kanë për të mësuar formën e veçantë të paskajores në gjuhën standarde shqipe, sllavët e jugut duhet të mësojnë përdorimin e drejtë të rasave në versionin standard etj. Si vijë orientuese gjithëpërfshirëse në aspektin e psikologjisë së të mësuarit e vlen që nxënësit/et, atë që duhet ta mësojnë, së pari, ta kuptojnë (më së miri: të bëhet e qartë nëpërmjet të mësuarit zbulues) dhe duhet ta ushtrojnë e zbatojnë në shumë forma e faza të shumta. Këtu të folurit luan rol të rëndësishëm, jo vetëm kur bëhet fjalë për njohtjen dhe emërtimin, por edhe për format dialoguese e të ushtrimeve praktike.

d) Lidhja mes gjuhës së parë dhe të dytë

Nxënësit/et e MGJP e njohin jo vetëm gjuhën e tyre të parë, por edhe gjuhën e shkollës së vendit në të cilin ata jetojnë. Ata shpesh ndihen në këtë gjuhë edhe më kompetentë, gjë që nuk është befasi, duke pasur parasysh përkrahjen e përditshme shkollore, ashtu siç u theksua tashmë më lart. Tek përkrahja në gjuhën e parë, në të cilën bëhet fjalë në MGJP, duhet domosdoshmërisht që të shfrytëzohen burimet dhe aftësitë, të cilat shumë nxënës/e i kanë në zotërim nga gjuha shkollore. Këtu përfshihet, për shembull, leksiku, i cili është shpesh më i gjerë sesa leksiku i kufizuar brenda temave shtëpiake e familjare në gjuhën e tyre të parë. Kjo do të thotë që, gjatë punës në leksik, në gjuhën e parë, shpesh mund të drejtoheni tek gjuha shkollore, ku shumica e nocioneve janë të pranishme dhe të sqaruara. Atëherë shpjegimet e gjata në gjuhën e parë janë të panevojshme; fjala është vetëm për të marrë nocionin përkatës dhe për ta transferuar dhe zbatuar. Kjo i takon veçanërisht leksikut përkatës shkollor me kërkesa të larta, i cili është thelbësor për zotërimin e mirë të gjuhës. Por, edhe për mjetet shprehëse të të folurit, të theksuara më lart, mund të mbështetemi shpesh në gjuhën e shkollës. Nëpërmjet këtyre lidhjeve mund të jetë një përparësi e madhe edhe shmangia e rasteve të shpërbërjes shumë problematike të leksikut në gjuhën e parë dhe atë të shkollës, siç është vërejtur shpesh (zakonisht në atë mënyrë që fëmijët e zotërojnë leksikun familjar e shtëpiak në gjuhën e parë dhe leksikun me kërkesa të larta në gjuhën e shkollës). Në një kuptim më të gjerë, këto burime dhe paranjohuri nga mësimi i rregullt, mund dhe duhet të shfrytëzohen edhe tek vështrimi i fenomeneve gramatikore ose tek dhënia e strategjive të të mësuarit (krahaso këtu fletoren 5 të kësaj serie). Në të gjitha këto raste, të folurit si mjet i bisedimeve dhe ushtrimeve, luan gjithashtu një rol të rëndësishëm edhe atëherë kur qëllimi përfundimtar është rritja e aftësitësive letrare. Është e qartë se ky mjet mund të përdoret mirë vetëm atëherë, kur përvetësimi dhe zgjerimi të shkathtësive në të shprehurit me gojë i është kushtuar kohë dhe vëmendje e mjaftueshme.

3. Qëllimet dhe struktura e kësaj broshure

Kjo fletore është e lidhur ngushtë me broshurat didaktike 1 dhe 2 të serisë «Materiale për mësimin në gjuhën e preardhjes». Ndërsa fletoret 1 dhe 2 japin nxitje për përkrahjen e të shkruarit gjegjësisht të lexuarit në gjuhën e parë, në fletoren 3 bëhet fjalë për fushën e gjerë të të folurit. Kjo përfshin, siç tregon tabela më lart, dy aspekte të pjesshme të dëgjuarit/të kuptuarit e të dëgjuarit dhe të folurit. Ndryshe nga të lexuarit dhe të shkruarit, këtu nuk bëhet fjalë për